

DÜNDEN BUGÜNE HZ. YESEVÎ
(*Karabatak dergisi Ocak-Şubat, 2023 sayısında çıktı*)

Prof. Dr. Mehmet Demirci

Yahya Kemal'in vecîze hâline gelmiş bir sözü vardır: "**Kökü mâzîde olan âtiyim**" der. Geçmiş, hâli ve geleceği kucaklayan bu ifade, büyük milletler ve büyük kalmak isteyenler için değerli bir paroladır. Millet olarak haysiyetli yaşamak, çocuklarımıza iyi bir miras bırakabilmek ve geleceğe hazırlıklı olmak için köklerimizi ve geçmişimizi iyi tanımamız gerekiyor. Öyle tanımalı ve canlı tutmalıyız ki, oradan alacağımız öz suyuyla ve çağımızın güneş ışınlarıyla dallarımız serpsin, geleceğe ait meyvelerimiz hayat bulsun. İşte geçmişimizdeki Önemli kültür köklerimizden biri de Hoca Ahmed Yesevî'dir.

1993 Mayıs'ında Erciyes Üniversitesi'nin düzenlediği Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu'na katılmıştım. Onun devamında bizlere bir kaç çevre il ve ilçeyi gezdirdiler. Ziyaret yerlerimizden birisi de Hacı Bektaş-ı Velî Külliyesi idi. Tarih kokan, ruh kokan, maneviyat kokan bir güzel mekân... Bahçede ihtiyar, esrarengiz görünümlü bir dut ağacı var. Kalın gövdesinde; yaşlı, güngörmüş bir insan yüzü gibi asırların izi okunuyor. Oradaki bir görevliye sordum: Nedir bu ağaç, bir özelliği var mıdır? dedim. Heyecanlandı, gözlerinin içi güldü, şöyle cevap verdi: "Bu ağaç, Horasan'dan Ahmed Yesevî ocağından fırlatılan ucu yanmış sopadır. Gelip buraya düşmüş, sonra yeşermiştir. Bu işareti bulan Hacı Bektâş da burada yerleşmiş, tekkesini kurmuştur. Bu ağaç o gün bu gündür yaşamaktadır."

Hemen o meşhur menkıbeyi hatırladım: Hani Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş'ı Anadolu'da görevlendirmişti de, orada bulunan erenlerden biri, ortada yanmakta olan ateşten bir odun (köseği) alıp Rum ülkesine, yani Anadolu'ya doğru fırlatmıştı, o odun bir dut ağacı dalıydı, Suluca Karahöyük'e, sonradan Hacı Bektaş tekkesi olacak yere düşmüştü. *Vilâyetnâme* şöyle der: "O ağaç hâlâ durur, yukarı ucu yanıktır."

Demek bu ağaç o ağaçtı. Anlatılanlar menkıbe de olsa, heyecanlanmamak mümkün değildi. Menkıbe, destan, masal deyip geçmemek gerekir. Bunların kökleri tarihe dayanır ve ilhamını oradan alırlar. Destan ve menkıbeler, halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halkın hayalinde masallaşan târihlerdir, Yahya Kemal'in ifadesiyle: "Tarihte zahîrî hakikat, masalda ledünnî hakikat gizlidir. Güzellikçe vak'aların daha ziyâde masal kisvesi gözleri kamaştırır. İstisnaları olmakla beraber târih kisvesi daha sönük kalır."

Ahmed Yesevî (ö. 1166) bir din tebliğcisi, bir rehber ve mürşid, bir mutasavvıf, nihayet kendi adıyla anılan bir tarîkatin kurucusudur. XII. yüzyılda bütün Orta Asya bölgesinde tesirleri büyük oldu, **Pîr-i Türkistan** diye anıldı. Hikmetleri, yâni söylediği dîni şiirler dilden dile dolaştı. Böylece Yesevî gelenekli hikmetler bütün o bölge halkları için (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan için) birleştirici, kaynaştırıcı bir unsur hâlini aldı.

Ahmed Yesevî ve takipçilerinin Anadolu'daki tesirleri önemlidir. Çeşitli vesilelerle Orta Asya'dan batıya doğru büyük göçler olduğu bilinmektedir. Göç eden zümreler arasında dinamik, cevval ve muhtevalı bir topluluk vardır ki, bunlara **Horasan erenleri, Alperenler, Kolonizatör Türk Dervişleri** gibi genel isimler takılır. İşte bu insancıl, yapıcı ve son derece enerjik kimselerin, umumiyetle "Yesevî" ocağından feyz aldıkları kabul edilir.

Anadolu'nun fethi, Türkleşmesi ve İslâmlaşması, tarihimizde çok önemli bir hâdisedir. Bu hâdisenin isimsiz kahramanları olan derviş gaziler, mânâ erleri büyük hizmetler görmüşlerdir. Çok defa, düzenli ordulardan evvel gelip toprağa yerleşmeye çalışmışlardır. Özellikle uç bölgelerini seçmişler, kondukları yerleri inşa ve imar etmişler bağ bahçe

yetiştirmişler, uygun yerlere değirmenler yapmışlardır. Bulundukları bölgeler içerilerde kalmaya başlayınca, daha ötelerde, yeni uçlarda zaviyeler açmışlardır. Bu zaviyeler, o çevre için bir insanlık ve medeniyet ocağıdır, bir sığımdır. Gelen geçenlerin bir kaç gün rahatça barınabilecekleri misafirhanedir. Bu misafir kabul edişte din ve milliyet ayırımı yapılmaz. Bu merkezlerde gündelik işler ve dünyevi faaliyetler yanında asıl olarak olgun insan yetiştirmek, çevreye örneklik yapmak üzerinde durulur. Aynı zamanda fetihlere bilfiil katılmak üzere muharip insanlar yetiştirilirdi. Anadolu'nun hemen her bölgesinde, bu yapıcı insanlara âit tekke ve zaviye kalıntıları köy isimleri hâlâ yaşamaktadır.

Alperen veya gazi derviş denen esrarengiz tipler savaşlarda en ön saflarda bulunurlar, isimsiz kahramanlar olarak ileri atılırlardı. Bu halleriyle orduya manevî güç verirlerdi. Onların olağan üstü menkıbeleri Gazavâtname türü eserlerle bize kadar ulaşmıştır. Bu idealist insanların bütün düşünceleri Allah'ın adını yüceltmek ve O'na bu duygular içinde kavuşmaktan ibaretti:

*Ne cân endîşesi ne nân ümîdi
İki cihanda bir cânâ ümîdi.*

Bu insanların hepsi Yesevî ocağına mensup olmayabilir. Ama üslûp ve inanışları hep aynıydı. Târihî belgelere dayanarak belirgin şekilde onları isimlendirmek belki mümkün olmayabilir. Fakat onlara âit ruhu, mayayı, güzelliklerle dolu inanış dünyâsını destanlarda, edebî eserlerde, menkıbelerde yakalamak mümkündür. İnsanımızın manevî-kültürel değerlerini ayakta tutan asıl bu inanışlardır. Mehmet Kaplan, Türk kültür ve medeniyetinde kendilerini Tanrı'ya adanmış ruh adamlarının büyük rolü olduğunu söyler ve şöyle ilave eder, uzunca bir alıntı yapıyorum:

“Her Türk şehrinde, hattâ kasaba ve köyünde bir veya bir kaç velî yatar. Onlar ilk Hristiyan devletinin beşiği olan Türkiye'de İslâmiyet'i yerleştirmişlerdir. Bu manevî kuvvet temsilcilerine halk büyük bir saygı duyar. Onlara ait pek çok efsane ve keramet anlatılır. Toprağı bu nevî insanlar ve onların efsaneleri kutsallaştırır. Bundan dolayı onların târihî ve mânevi fonksiyonlarını anlayan aydın, halk gibi değilse bile, kendine göre onlara değer vermelidir. Batı medeniyeti, eski Türk velilerinin kerametlerinden çok akıl almaz saçma sapan hikayeîlerden ibaret olan eski Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddecî görüşüyle Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusuyla yaşatan ve koruyan velîleri inkâr ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz.”

*

Bizim kültür ve inanç dünyamızın temel taşlarından başkası **Ahmed Yesevî**'dir. O, **Hacı Bektaş**'ta edeb olmuş; insanımıza eline, diline, beline hâkim olmayı telkin etmiştir. **Nakşibendilik**'te yumuşaklık ve güzel ahlâk olmuş, insanımızı toprak gibi alçak gönüllü, güneş gibi cömert olmaya yöneltmiştir. Bursa'da **Geyikli Baba** olmuş, Balkanlar'da **Sarı Saltık** olmuş, tahta kılıcıyla ülkeler, prensipleriyle gönüller fethetmiştir. Ve nihayet onun soyundan gelen **Evliya Çelebi**'de seyyah olmuş, tatlı üslubuyla bize hem târihî bilgi vermiş, hem de eğlendirip güldürmüştür.

Az önce Sarı Saltık'tan söz ettik.

*Geldikti bir zaman Sarı Saltıkla Asya'dan
Bir bir diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan*

mısralarında geçen Sarı Saltık'tan. Onun hikayelerini *Saltuknâme* isimli kitaptan öğreniyoruz. Bugünkü bilgilerimize göre Sarı Saltuk, Anadolu Selçukluları zamanında,

başlangıçta Sinop'ta, daha sonra Tuna kıyılarında bulunur. Burada 40 yıl Rumeli'yi İslâmlaştırmayı başlıca gaye edinir. Yabancıların dillerini iyi bilir, çeşitli kimselerin kılığına girer, her yere girip çıkar. Efsanevî bir hayat hikâyesi vardır. Gayesini gerçekleştirmek için cenazesinin bile vazife görmesini sağlamıştır. Şöyle ki:

Oğullarına vasiyetine göre, kendisi ölünce altı yedi tane tabut hazırlanacak, birinde naşı bulunacak ötekiler boş olacaktır. Tabutlardan her biri küffâr diyarında çeşitli yerlere gönderilip oralarda defnedilecektir. Maksudı, bu bölgelerin müslümanlar tarafından ziyaret edilmesi ve sonunda hâkimiyet altına alınmasıdır. Sarı Saltuk'un bu arzusu gerçekleşmiş olmalı ki, Balkanlar'da ona âit çeşitli türbe ve makamlar bulunmaktadır. Menkıbeye göre bu efsânevî şahsiyet de Asya'dan Ahmed Yesevî tarafından gönderilmiştir.

*

Anadolu'daki Yesevî tesirleri asıl düşünce, kültür ve inanç plânında görülür. Yesevî dervişleri ile hemen bütün Türk dünyâsına yayılan Ahmed Yesevî'nin "**hikmet**" tarzı, en güzel ve olgun meyvelerini Anadolu'da Yûnus ilâhileri ile vermiştir. Yesevî ve Yûnus halkın anlayacağı, bir dille devirlerinin moda lisanları olan Arapça veya Farsça ile değil, halkın anlayacağı sâde bir Türkçe ile hitab etmişlerdir. Yesevî'den sonra "hikmet" geleneği teşekkül ettiği gibi, Yûnus'tan sonra da bir "Yûnus tarzı" teşekkül etmiştir. Böylece Türkçemizin en samîmi, en duygulu, en sâde örneklerinden olan tekke şiiri doğmuştur.

Ahmed Yesevî ve Yûnus Emre, her ikisi de İnsan sevgisi ile dopdoludurlar. Bu halleriyle onlar, mahallî ve millî olmanın yanında, aynı zamanda evrensel boyutu da kucaklamış durumdadırlar. Ahmed Yesevî şöyle der: "*Kâfir de olsa hiç kimseyi incitmemek sünnettir, yani Hz. Peygamber'in yolunun gereğidir. Kötü yürekli ve gönül kırıcı kimseden Allah hiç hoşlanmaz.*" Yunus'ta da 72 millete bir gözle bakmak genişliği vardır:

*Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Halka müderris olsa hakikatte âsidir.*

*Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahî elin yüzün yumaz değil*

Bilindiği gibi Yesevîlik bir tasavvuf kurumudur. Prensiplerini benimseyen insanları çevresinde toplayarak, onların inanç, ahlâk ve ruh yapılarını zenginleştirmeyi hedefler. Bu ve benzeri ocaklardan yayılan olumlu kişilik örnekleri, hemen bütün topluma tesir ederek ahlâklı ve sağlam karakterli insan tiplerinin oluşmasını sağlamıştır. Meselâ şu hususlar Yesevîlik'in müstehapları, yani makbul ve sevaplı işleri olarak sayılır: "**Sevinçle ve güler yüzle misafir gözetmek, kendi hâlince misafir kabul etmek, misafir ne kadar fazla durursa ganimet bilmek, misafir ne isterse yapmaya çalışmak.**"

Bir zamanlar dillere destan bir Türk misafirperverliği vardı. Anadolu'nun küçük beldelelerinde hâlâ örneklerine rastlanır. Millî karakter çizgilerimizden biri olan misafirperverlik geleneğimizde saydığımız Yesevîlik ilkelerinin elbette tesiri vardır.

Ahmed Yesevî ve takipçilerinin şiirlerinin, yâni "hikmet"lerin Orta Asya'da melodili biçimde söylendiği bilinmektedir. Aynı durum Batı'da devam etmiştir; Anadolu ve Balkanlar'da tekkelerin birçoğunda ve oralardan taşarak evlerde, çeşitli topluluklarda, kendine has müzikle dinî şiirler okuna gelmiştir. Bunlara yerine göre "nefes" denmiş, "ilâhi" denmiştir. İlâhiler, insanımızın geniş çapta kültür ve duygu beraberliğini sağlamıştır.

Yesevîlik tesirleri, memleketimizde yukarıda anlatmaya çalıştığımız umûmî çizgiler içinde

kendini göstermiştir. Bunların yanında, organik bağ olarak bilhassa, Bektaşîlik ve Nakşibendîlik içinde devam etmiştir. Araştırmacılara göre, Yesevîlik'in yerini alan daha çok bu iki kurumdur. Sonraki devirlerde bâzı keskin anlayış farklarına sahip olmuşlarsa da, Bektaşîlik ve Nakşebendîlik'in silsile olarak Ahmed Yesevî de birleştikleri kabul edilir. O, bugün de birliğimizi pekiştirebilir aramızdaki sun'i ayrılıkları kaldırılabilir, yeter ki biz onu anlamaya çalışalım.

Demek ki Ahmed Yesevî düşüncesi ve onun mensuplarının bizim, din, tarih ve kültür hayatımızda büyük etkisi olmuştur. Onu yeniden keşfetmeye, böylece köklerimizi sağlamlaştırmaya ihtiyâcımız vardır.

Son yıllarda **Türk Devletleri Teşkilâtı** kuruldu. Yesevilik burada da önemli bir ortak bağıdır. "Adriyatik'ten Çin seddi'ne" sloganı bir ham hayal değil, eskiden beri var olan, bilinen bir vakiadır. Bu çok geniş coğrafyada, bir uçtan öteki uca kadar Türkçe konuşarak meram anlatılabileceği bir gerçektir. Bu düşüncenin devamlı olarak beslenmesi ve canlı tutulması gerekir. Hayat kanunları boşluğu affetmez. Kim güçlüyse o kazanır. Yerinde saymak ve durmak, gerilemek ve zamanla yok olmak demektir. Dört bir tarafımız genişlemek ve bizi yutmak isteyen güçlerle çevrilidir. Onlar tarafından yutulmamak için, bizim de ideallerimiz olmalıdır. "Adriyatik'ten Çin seddi'ne" düşüncesi bu ideallerden biridir. Bunun için kılıcı kullanıp fütûhâta çıkmak, topa tûfeğe sarılmak, imkânsız hayaller peşinde koşmak gerekmez. Yapılacak olan, kültürel ve iktisadî yakınlık ve bütünleşmeyi sağlamaktır.

"Türk Devletleri Teşkilâtı" bu konuda önemli bir adımdır. Üzerinde yaşadığımız toprakların ebedî vatanımız olmasında Yesevî zümrelerinin hizmeti olmuştur. Bugün sıra bizlerdedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bizden her konuda hizmet, ilgi ve bilgi bekliyorlar. Onlarla aramızdaki ortak târîh ve inanç bağı olan Ahmed Yesevî ve onun temsil ettiği düşünce ile kendilerine yaklaşabilirsek başarımız artacaktır. O halde Ahmed Yesevî, millî kültürümüz için olduğu kadar, soydaşlarımızla olan ilişkilerimizde de önemli bir kaynak ve dayanağımızdır. Onu tanımaya ve düşüncelerini çağımıza taşımaya gayret etmeliyiz.

(Karabatak dergisi Ocak-Şubat 2023 sayısında çıktı)

